

3. AUTOREFERAT PRZEDSTAWIAJĄCY OPIS DOROBKU I OSIĄGNIĘĆ NAUKOWYCH

1. **Imię i nazwisko:** Renata Díaz-Szmidt

2. **Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej**

1999-2004 – jednolite **studia magisterskie** w Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW

W czasie studiów, w roku akademickim 2002/2003 wyjazd na semestralne stypendium Erasmus na Universidade Aberta w Lizbonie

2004 r. – stopień naukowy magistra uzyskany na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie pracy magisterskiej zredagowanej w języku portugalskim pt. *Entre o fascínio do visível e a magia do impalpável – um olhar concreto e metafísico para as naturezas mortas de Josefa de Óbidos* (Między fascynacją namacalnym a magią niewidzialnego – dosłowna i metafizyczna interpretacja martwych natur Josefy z Óbidos), napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Kalewskiej, prof. UW.

2004-2008 – **studia doktoranckie** w Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, Wydział Neofilologii, Uniwersytet Warszawski

W czasie studiów doktoranckich wyjazd w roku akademickim 2006/2007 r. na roczne stypendium naukowo-badawcze na Universidad de Santiago de Compostela w ramach stypendium rządu hiszpańskiego BECASMAE, gdzie prowadziłam badania nad współczesnymi literaturami afrykańskimi pod kierunkiem dr Marii Felisy Rodriguez Prado z Universidad de Santiago de Compostela oraz dr Joaquina Manaçy z Universidade de Agostinho Neto z Luandy w Angoli.

W roku akademickim 2007-2008 roczny pobyt na Universidad de Granada jako *visiting profesor* w ramach międzynarodowej umowy bilateralnej między Uniwersytetem Warszawskim a Uniwersytetem w Grenadzie

2008 r. – stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa uzyskany na podstawie rozprawy napisanej w języku portugalskim pt. *Construção e expressão da identidade feminina na literatura das mulheres moçambicanas e alguns diálogos interartísticos* (Kształtowanie i wyrażanie tożsamości kobiecej w literaturze pisarek mozambijskich. Próba dialogu ze sztukami plastycznymi) pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny Grudzińskiej, na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego

Po obronie doktoratu, w roku **2009** odbyłam podróż badawczą do Mozambiku, a w **2011 r.** do Kamerunu, gdzie prowadziłam badania nad postkolonialną literaturą Gwinei Równikowej pod kierunkiem prof. Sosthène Abena Onomo na Université Yaoundé I Ngoa-Ekellé w Jaunde.

2010 r. – dyplom ukończenia **studiów podyplomowych** *Gender Studies* IBL PAN w Warszawie

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/ artystycznych

W październiku 2008 r. zostałam zatrudniona jako adiunkt w pełnym wymiarze etatu w Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW w Zakładzie Języka i Kultury Luzo-brazylijskiej, w którym do dzisiaj prowadzę zainicjowane przeze mnie zajęcia poświęcone literaturom afrykańskim pisany w języku portugalskim i hiszpańskim.

W październiku 2008 r. zostałam zatrudniona również w Instytucie Filologii Romańskiej UMCS w Lublinie, gdzie pracowałam w Zakładzie Studiów Portugalistycznych jako adiunkt w pełnym wymiarze etatu w latach: 2008-2012 i 2014-2016.

W roku akademickim 2011/2012 prowadziłam wykłady i ćwiczenia poświęcone literaturom afrykańskim pisany w języku portugalskim w Zakładzie Portugalistyki i Przekładoznawstwa UJ w Krakowie.

W roku akademickim 2007/2008 wykladałam także przez rok na Uniwersytecie w Grenadzie na Wydziale Tłumaczeń jako *visiting professor*.

W roku akademickim 2014/2015, 2016/2017 oraz w br. akademickim 2017/2018 prowadzę również zajęcia językowo-kulturowe na Uniwersytecie Otwartym Uniwersytetu Warszawskiego.

4. Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

Jako tytuł osiągnięcia naukowego zgłaszam rozprawę zatytułowaną:

Gdzie jesteś, Gwineo? Próby kształtowania tożsamości narodowej w twórczości pisarzy z Gwinei Równikowej

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy)

Renata Díaz-Szmidt, *Gdzie jesteś, Gwineo? Próby kształtowania tożsamości narodowej w twórczości pisarzy z Gwinei Równikowej*, Wydawnictwo Naukowe ASPRA-JR, Warszawa 2017. Recenzent wydawniczy: dr hab. Ewa Siwierska

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania

Przedstawiając powyższą rozprawę jako moje szczególne osiągnięcie naukowe, pragnę podkreślić fakt, że książka stanowi pierwsze w Polsce krytyczne opracowanie piśmiennictwa rozwijanego w języku hiszpańskim w Gwinei Równikowej. Kraj ten jest jedynym w Afryce, gdzie językiem urzędowym jest hiszpański. Wedle recenzji wydawniczej, książka jest nie

tylko prekursorska, ale stanowi także najbardziej kompletne i obszerne studium literatury gwinejskiej.

Przedstawiana do oceny rozprawa powstała w wyniku fascynacji tematem zbadanym do tej pory w niewielkim stopniu, czyli kulturową, językową, historyczną, etniczną, polityczną i społeczną różnorodnością Gwinei Równikowej. Moim celem było uzupełnienie niesatysfakcjonujących i fragmentarycznych studiów nad bardzo jeszcze młodą i mało zbadaną literaturą gwinejską. Istnieją interesujące, ale jednocześnie niezbyt obszerne i niewyczerpujące monografie naukowe poświęcone literaturze Gwinei Równikowej. Są to: M. Lewis, *An Introduction to the Literature of Equatorial Guinea: Between Colonialism and Dictatorship* (University of Missouri, Columbia MO, 2007), N. Álvarez Méndez, *Palabras desencadenadas. Aproximación a la teoría literaria postcolonial y a la escritura hispano-negroafricana* (Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza, 2010), a także monografie dotyczące poszczególnych pisarzy: S. Onomo-Abena: J-D. Otabela Mewolo, *Entre estética y compromiso: la obra de Donato Ndongo-Bidyogo* (UNED, Madryt, 2008). Stanowią one jednak albo wstępne opracowania przedstawiające ogólny zarys problematyki, jaką poruszają w swojej twórczości pisarze gwinejscy albo, jak w przypadku trzeciej z wymienionych pozycji, opracowania, w których uwaga autorów skupia się przede wszystkim na biografii pisarzy.

Moim celem była natomiast dogłębna analiza najważniejszych tekstów gwinejskich ażeby uzyskać odpowiedź na sformułowany w dysertacji złożony problem badawczy. Zawierał się on w pytaniu o rolę literatury w procesie tworzenia wspólnej tożsamości narodowej wśród obywateli wielokulturowego, wieloetnicznego i wielojęzycznego kraju obciążonego brzemieniem doświadczeń kolonialnych i krwawych dyktatur w epoce postkolonialnej.

Problem określenia ram i możliwych wyznaczników identyfikacji narodowej przez mieszkańców Gwinei Równikowej w skomplikowanej rzeczywistości politycznej kraju ma aktualnie pierwszorzędne znaczenie społeczne, kulturowe i tożsamościowe, nad którym debatują gwinejscy intelektualiści. Istotą twórczości najwybitniejszych pisarzy gwinejskich, za jakich uznają: Donata Ndongo Bidyogę (ur. 1950), Francisca Zamora Lobocho (ur. 1948), Joaquína Mbomio Bachenga (ur. 1956), Juana Balboę Boneke (1938–2014), Justa Bolekię Boleká (ur. 1954), Juana Tomásá Ávila Laurela (ur. 1966), Marię Nsué Angüe (1948–2017) oraz Maximiliana Ncogo Esono (ur. 1972) jest realizacja paradygmatu nacjonalistycznego, rozumianego jako tworzenie poprzez literaturę zrębów narodowości gwinejskiej.

W moim zamierzeniu książka wpisuje się w metodologiczny kanon badań nauk społecznych i humanistycznych nad rozwojem idei narodu, nacjonalizmu i tożsamości narodowej w Afryce oraz ich szczególnego rodzaju powiązań z kulturą, zwłaszcza literaturą. Do badania tekstów literackich w zaproponowanym ujęciu przyjęłam perspektywę studiów postkolonialnych oraz wybrane założenia przedstawicieli latynoamerykańskiej myśli krytycznej, skupionych wokół projektu „nowoczesność/kolonialność”. Przydatny okazał się również postkolonialny model literatury „narodowej”, zgodnie z ujęciem zaproponowanym przez Ashcrofta, Griffithsa i Tiffin¹. Badacze ci wyróżnili bowiem dwa istotne modele literatury postkolonialnej: esencjalistyczny model „narodowy”, w którym literaturze przypisano funkcję konceptualizacji, a nawet kreacji projektu narodowego, oraz bardziej kulturowy model „pisarstwa czarnego”. W jego skład wchodzi np. literatura powstająca w obrębie diaspory Czarnego Atlantyku, a także literatura o charakterze „etnicznym” lub mniejszościowym. W przypadku Gwinei Równikowej literatura narodowa jest jednocześnie literaturą diasporyczną, co nadaje jej niepowtarzalny i swoisty charakter. Wybrane perspektywy badawcze wzbogaciłam również o teoretyczne refleksje Boaventury de Sousa Santosa, dotyczące „epistemologii Południa”².

Zanim przejdę do szczegółowego omówienia problematyki rozprawy, zastosowanej w niej metodologii oraz prezentacji wniosków, pragnę zaznaczyć, że przedstawiana dysertacja sytuuje się w obrębie moich dotychczasowych badań i zainteresowań naukowych. Świadczą o nich moje publikacje, których listę załączam. Prezentowana książka stanowi ich kontynuację i pogłębione rozwinięcie. Moje dotychczasowe badania naukowe, od chwili podjęcia studiów doktoranckich, dotyczyły bowiem kwestii problematyzowania i analizy sposobów obrazowania w literaturach afrykańskich pisanych w językach europejskich przemian tożsamościowych zachodzących na różnych poziomach (społecznym, kulturowym, genderowym) w Afryce od czasów kolonialnych po współczesność.

Tematem przedstawianej rozprawy habilitacyjnej jest także problematyka tożsamościowa, tym razem w jej narodowościowym wymiarze. Podejmując się refleksji nad złożonym i wieloaspektowym zagadnieniem kształtowania się narodów i identyfikacji

¹ B. Ashcroft; G. Griffiths; H. Tiffin. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Postcolonial Literatures*, Routledge, Londyn 1989.

² B. de Sousa Santos, Boaventura. *Conocer desde el Sur: para una cultura política emancipatoria*, Editorial Universidad Bolivariana, Santiago 2008; *idem*, *Refundación del Estado en América Latina. Perspectivas desde una epistemología del Sur*, Instituto Internacional de Derecho y Sociedad, Lima 2010.

narodowych w Afryce oraz odzwierciedlenia procesu ich powstawania w literaturze pięknej i poprzez nią, miałam świadomość, że określenie tego, czym są na tym kontynencie naród i tożsamości narodowe stanowi zadanie niezwykle skomplikowane z kilku powodów. Koncepcja państw narodowych pojawiła się w Afryce dopiero w XX wieku, po proklamacjach niepodległości w dekadzie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych. Ruchy nacjonalistyczne powstały natomiast przede wszystkim jako ruchy antykolonialne, a europejskie koncepcje nacjonalistyczne zostały przeszczepione w specyficznych okolicznościach dekolonizacji. Nawet granice państw Afryki, w ramach których miałyby ukonstytuować się młode narody, zostały wytyczone arbitralnie przez europejskich kolonizatorów, którzy nie brali pod uwagę istniejących podziałów plemiennych, etnicznych i kulturowych. W przypadku krajów afrykańskich, a Gwinea Równikowa nie jest wśród nich wyjątkiem, mamy zazwyczaj do czynienia z państwami etnicznie, kulturowo i językowo niejednorodnymi, gdzie identyfikacje rodzinne, plemienne lub etniczne są najczęściej istotniejsze od wspólnotowych o charakterze ogólnonarodowym. Z tego powodu trudno jest nieraz dostrzec istnienie więzi kulturowej między członkami różnych grup etnicznych i szukać u nich wspólnych wyznaczników świadomości i tożsamości narodowych. Sytuacja ta doprowadziła niektórych teoretyków narodu (np. R. Emersona) do sformułowania radykalnej i ryzykownej tezy, według której w Afryce w ogóle nie można mówić o istnieniu narodów³. Wbrew tym twierdzeniom i pomimo zasygnalizowanych trudności, dla wielu afrykańskich intelektualistów, w tym również gwinejskich, urzeczywistnianie idei państwa narodowego i poszukiwanie w tym celu możliwych wyznaczników wspólnej, tzn. przede wszystkim ponadetnicznej więzi narodowej, stało się jednak najważniejszą życiową misją, przyświecającą podejmowanym działaniom i swoistym rozumieniem wypełniania patriotycznego obowiązku. Z tego powodu, punkt wyjścia moich rozważań dotyczył refleksji tych spośród afrykańskich intelektualistów, którzy zakładają, że pomimo trudności, w Afryce zachodzą jednak procesy narodotwórcze, w wyniku których zaczynają się już kształtować Andersonowskie, wyobrażone wspólnoty narodowe⁴. Zaproponowana przez gwinejskich intelektualistów interpretacja zjawisk narodowościowych zachodzących w Afryce skłoniła mnie do sformułowania hipotezy, iż koncepcja „gwinejskiej tożsamości narodowej” (*guineoecuatoreidad*) to idealistyczny, utopijny projekt konstrukcji narodu jako wspólnoty wyobrażonej. Empirycznie nie zawsze jeszcze można jednoznacznie stwierdzić jej istnienie.

³ R. Emerson. *Nationalism and Political Development*, „Journal of Politics” 1960, nr 22, s. 3–28.

⁴ B. Anderson. *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i o rozprzestrzenianiu się nacjonalizmów*, tłum. S. Amsterdamski, Znak, Kraków 1997.

Rozwijana koncepcja jest jednak bez wątpienia przejawem myślenia w kategoriach narodowych. Jest tworzona przez wybitnych gwinejskich intelektualistów intelektualną konstrukcją ideologiczną postrzeganą w tym kontekście jako „zadaniowa”.

Zaznaczyć należy, że dodatkowej złożoności temu skomplikowanemu projektowi konstrukcji narodu i afrykańskiej tożsamości narodowej w Gwinei Równikowej nadaje fakt, że jest on rozwijany przez gwinejskich intelektualistów diasporycznych. Z powodów politycznych przebywają oni na emigracji lub na uchodźstwie poza ojczyzną. Projekt „narodowej koncepcji gwinejskości” (*guineoecuatorianness*) jest tworzony w opozycji do państwa i jego politycznej elity przez transterytorialną, transkulturową i przynajmniej częściowo transnarodową diasporę, zamykającą się w bliżej nieokreślonej liczbie emigrantów.

W celu realizacji wyznaczonych celów badawczych i udowodnienia założonej tezy, przeprowadziłam dogłębną analizę ponad pięćdziesięciu utworów literackich, a ich analizę osadziłam w szerokim kontekście teoretyczno-metodologicznym, a następnie historycznym, kulturowym i politycznym, korzystając z bogatej bazy źródłowej (prawie 700 pozycji bibliograficznych). Aby przeprowadzić logiczny i uporządkowany wywód, podzieliłam moją rozprawę na pięć rozdziałów. W pierwszym z nich przedstawiam refleksję obejmującą różnorodne teorie narodu, nacjonalizmu i tożsamości narodowej, wyrosłe w zachodnim kręgu kulturowym. Dopiero w drugiej połowie XX wieku starano się je (z różnym powodzeniem) przenieść do Afryki, gdzie uległy one wszakże swoistej interpretacji i gdzie wypracowano również własne i oryginalne koncepcje nacjonalistyczne. Uznałam, że przedstawienie socjologiczno-antropologicznej refleksji nad rozwojem pojęć narodu, nacjonalizmu i tożsamości narodowej jest kluczowe dla zrozumienia perspektywy metodologicznej, w której osadzona jest analiza wybranych tekstów literackich. Dlatego w rozdziale pierwszym ukazuję podstawy teoretyczne, wyjaśniam używaną terminologię oraz wybrane propozycje definicji zjawisk związanych z procesami narodziłowymi. Spośród bogactwa teorii i perspektyw badawczych przedstawiam jednakże tylko te, które można uznać za przydatne do analizy zjawisk zachodzących w Afryce i w Gwinei Równikowej i które ułatwiają interpretację jej literatury. Za najbardziej adekwatne do realizacji tego zadania uznaję współczesne ujęcia teoretyczne problematyki narodu i nacjonalizmu, zwłaszcza propozycje konstruktywistów (E. Hobsbawm⁵, T. Ranger⁶, E. Gellner⁷, B. Anderson⁸), etnosymbolistów (A. Smith⁹, E. Shils¹⁰, W. Connor¹¹, C. Geertz¹²) oraz kulturalistów (F. Znaniecki¹³, A. Kłosowska¹⁴).

⁵ E. Hobsbawm. *Narody i nacjonalizm po 1780 roku*, tłum. J. Maciejczyk, M. Starnawski, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

⁶ E. Hobsbawm; T. Ranger. *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

W książce nie ograniczam się jednakże do omówienia jedynie europejskich i amerykańskich propozycji teoretycznych. W drugim rozdziale rozprawy ukazuję rozwój afrykańskiej myśli społecznej, filozoficznej i politycznej, która wyrastając ze specyficznej rzeczywistości Afryki, stawia w swoim centrum rozważania nad procesami narodowościowymi zachodzącymi na tym kontynencie. Moim celem jest naświetlenie zjawisk narodowych zachodzących w Gwinei Równikowej. Przedstawiana część dysertacji dotyczy zatem ukazania powodów problematycznej implementacji modelu państwa narodowego w zdekolonizowanej Afryce oraz nieprzystawalności większości zachodnich idei nacjonalistycznych do tworzenia tu wspólnot typu narodowego. Za wyjątek, który również omawiam, można jednakże uznać implementację ideologii lewicowych, zwłaszcza marksizmu, przywitanego w postkolonialnej Afryce z entuzjazmem. W dłuższej perspektywie także on rozczarował jednak Afrykanów i jak trafnie zauważył M. Meredith okazał się „czymś niewiele większym od aromatycznej mieszanki mglistych i romantycznych idei, pozbawionych spójności i podlegającym różnym interpretacjom”¹⁵.

W tym samym rozdziale, aby wyjaśnić problem zasygnalizowanej nieprzystawalności modeli zachodnich przedstawiam odmienne od zachodnich afrykańskie formy kształtowania się wspólnotowości. W tym celu opieram się głównie na ustaleniach R. Vorbricha¹⁶. Następnie omawiam oryginalne koncepcje afrykańskie dotyczące kwestii kształtowania się wspólnot ponadetnicznych. W przeszłości najbardziej brzemienne w skutki

⁷ E. Gellner. *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Difin SA, Poznań 2009; *idem*, *Thought and Change. The Nature of Human Society*, Weidenfeld & Nicolson, Londyn 1964.

⁸ B. Anderson. *op.cit.*

⁹ A. Smith. *Etniczne źródła narodów*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009; *idem*, *Kulturowe podstawy narodów*, tłum. W. Usakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009; *idem*, *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, tłum. E. Chomicka, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007; *idem*, *Nationalism and Modernism*, Routledge, Londyn 1998; *idem*, *National Identity*, Penguin, Londyn 1991; *idem*, *Theories of Nationalism*, Duckworth, Londyn 1983.

¹⁰ E. Shils. *Primordial, personal, sacred and civil ties*, „British Journal of Sociology”, 8 (1957), s.130–142.

¹¹ W. Connor. *A nation is a nation, is a state, is an ethnic group is a...*, „Ethnic and Racial Studies”, 1,4, 1978, s. 377–400; *idem*, *Ethnonationalism*, Princeton University Press, Princeton 1994.

¹² C. Geertz. *Interpretacja kultur: wybrane eseje*, tłum. M.M. Piechaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005; *idem*, *The integrative revolution: primordial sentiments and civil politics in the new states*, [w:] *Old Societies and New States*, red.C. Geertz, The Free Press of Glencoe, Londyn 1963, s. 105–157.

¹³ F. Znaniecki. *Socjologia wychowania*, t. I: *Wychowujące społeczeństwo*, PWN, Warszawa 1973 (przedruk wydania z roku 1928), s. 235–378; *idem*, *Upadek cywilizacji zachodniej. Szkic z pogranicza filozofii, kultury i socjologii*, Wydawnictwo Komitetu Obrony Narodowej, Poznań/Warszawa 1921; *idem*, *Współczesne narody. Socjologiczne studium ewolucji narodów*, z wyd. amerykańskiego z 1952 r., tłum. Z. Dulczewski, PWN, Warszawa 1990.

¹⁴ A. Kłoskowska. *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996; *idem*, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 131–141.

¹⁵ M. Meredith. *Historia współczesnej Afryki: pół wieku niepodległości*, tłum. S. Piłaszewicz, Dialog, Warszawa 2011, s. 139.

¹⁶ R.Vorbrich. *Plemienna i postplemienna Afryka. Koncepcje i postaci wspólnoty w dawnej i współczesnej Afryce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.

okazały się idee panafrykańskie oraz ideologia *Négritude*. Obecnie są to różnorodne i oryginalne koncepcje filozoficzne, społeczne i polityczne współczesnych myślicieli afrykańskich (m.in. K. Wiredu¹⁷, K. Gyekye¹⁸, I. A. Menkiti¹⁹), których myśl skrupulatnie przeanalizował K. Trzeciński²⁰. Moim osiągnięciem naukowym jest opracowanie zagadnienia kształtowania rzeczywistości afrykańskiej w wymiarze narodowościowym przez intelektualistów gwinejskich (wśród nich przede wszystkim przez Donata Ndongo Bidyogę). Portugalski badacz B. de Sousa Santos określił ten pozaeuropejski trend samodzielnego intelektualnie poszukiwania własnych dróg rozwoju jako „epistemologię Południa”²¹.

Po przedstawieniu teoretycznych i metodologicznych podstaw moich badań, w kolejnych rozdziałach monografii (trzecim, czwartym i piątym) pytam o to, w jaki sposób i na podstawie jakich wyznaczników „gwinejskości” (*guineoecuatorianness*), gwinejscy intelektualiści starają się poprzez literaturę rozwijać proces narodotwórczy. Interesuje mnie ich koncepcja wyjścia poza identyfikację na poziomie grupy krewniczej lub etnicznej oraz przeniesienie tej identyfikacji na poziom ponadetniczny i narodowy. Poszukiwanie specyficznych cech „gwinejskości”, a zatem tego, co próbuję określić jako *sui generis* Gwinei Równikowej opieram na rzetelnej analizie wszystkich istotnych dla jej ukonstytuowania czynników, zarówno egzogennych, jak również endogennych. Kierowało mną przekonanie, że wyodrębnienie wyznaczników „gwinejskości” pozwoli wyłonić komponenty gwinejskiej tożsamości narodowej. Opierając się na propozycji I. Cusacka²² wyznaczników tych poszukuję w czterech obszarach: 1) w hiszpańskim dziedzictwie kulturowym, 2) w koncepcji „jedności pomimo przeciwieństw” wszystkich Gwinejczyków, zrodzonej jako konsekwencja dyktatury Francisca Macías, 3) w micie o jedności ludów Bantu oraz 4) w działalności intelektualnej, kulturowej i artystycznej gwinejskiej diaspory.

¹⁷ K. Wiredu. *Cultural Universals and Particulars: An African Perspective*, Indiana University Press, Bloomington 1996; *idem*. *Philosophy and an African Culture*, Cambridge University Press, Cambridge 1980; *idem*. *Society and Democracy in Africa*, [w:] *Explorations in African Political Thought. Identity, Community, Ethics*, red. T. Kiroso, Routledge, Nowy Jork/Londyn 2001, s. 171–184.

¹⁸ K. Gyekye. *Tradition and Modernity: Philosophical Reflections on the African Experience*, Oxford University Press, Oxford 1997.

¹⁹ I. A. Menkiti. *On the Normative Conception of a Person*, [w:] *A Companion to African Philosophy*, red. K. Wiredu, Blackwell Publishers, Oxford 2004, s. 324–331; *idem*. *Person and Community in African Traditional Thought*, [w:] *African Philosophy: An Introduction*, red. R. A. Wright, University Press of America, Lanham 1984, s. 183–197; *idem*. *Philosophy and the State in Africa: Some Rawlsian Considerations*, „*Philosophia Africana*”, 5, 2, sierpień 2002, s. 35–51; *idem*. *Physical and metaphysical understanding: Nature, agency, and causation in African traditional Thought*, [w:] *African Philosophy: New and Traditional Perspectives*, red. L. M. Brown, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 107–135.

²⁰ K. Trzeciński. *Demokratyzacja w Afryce Subsaharyjskiej: perspektywa zachodnioafrykańskiej myśli politycznej*, ASPRA-JR, Warszawa 2013.

²¹ B. De Sousa Santos, *op.cit.*

²² I. Cusack. *Hispanic and Bantu Inheritance, Trauma, Dispersal and Return: Some Contributions to a Sense of National Identity in Equatorial Guinea*, „*Nations and Nationalism*”, 5, 2, kwietnia 1999, s. 207–236.

Realizując propozycję Cusacka, która wyznacza kolejność moich badań, w trzecim rozdziale monografii analizuję hiszpańskie dziedzictwo kulturowe w Gwinei Równikowej. Gwinejscy intelektualiści uważają, że rozliczenie się z hiszpańską przeszłością kolonialną i dokonanie jej ponownej interpretacji jest swoistym sposobem na pokonanie postkolonialnej traumy dyktatur.

W celu przedstawienia dziejów hiszpańskiej kolonizacji, w pierwszej części trzeciego rozdziału szczegółowo omawiam hiszpańską obecność w Afryce: od pierwszej wyprawy eksploracyjnej w końcu XVIII wieku, poprzez wyprawy zorganizowane w XIX wieku, po proklamację gwinejskiej niepodległości w 1968 roku. Przedstawiam hiszpański system kolonialny, ukazuję jego specyfikę, omawiam politykę kolonialną, obowiązujące w kolonii regulacje prawne oraz kolonialny model edukacji i prowadzoną przez katolickich duchownych działalność misyjną. Opresyjny aparat kolonialny prowadził do wykorzenienia, akulturacji i asymilacji kulturowej skolonizowanych Afrykanów. To jednak właśnie ci wyalienowani ze swoich rodzimych kultur i „zhispanizowani” Gwinejczycy stali się pierwszymi przedstawicielami elity gwinejskiej i autorami pierwszych gwinejskich utworów literackich. Kolejna część omawianego rozdziału jest poświęcona refleksji o narodzinach literatury gwinejskiej pisanej w języku kolonizatora w czasach kolonialnych.

Na najwcześniejszym etapie swojego rozwoju, literatura ta rozwijała się dwutorowo w obrębie dwóch nurtów: tzw. nurtu tradycyjnego oraz nurtu naśladowczego. Twórcy nurtu tradycyjnego (m.in. Rafael María Nzé Abuy, Marcelo Asistencio Ndongo Mba i Constantino Ochoa), których twórczość omawiam w dysertacji, zajęli się zbieraniem, zapisywaniem i tłumaczeniem na hiszpański opowieści ustnych zasłyszanych wieczorami przy ognisku. Utrwalali w piśmie różne gatunki oratory: epepeje, mity i pieśni wyśpiewywane lub deklamowane przez sędziwych griotów. W tych pierwszych tekstach gwinejskich znajdujemy wiele elementów etnograficznych, bogate opisy rytuałów, zwyczajów, tradycji, mitów i legend charakteryzujących poszczególne grupy etniczne. Pisarze gwinejscy, którzy zaczęli publikować swoje utwory w drugiej połowie lat czterdziestych XX wieku na łamach kolonialnej gazety „Guinea Española” (Gwinea Hiszpańska), m.in.: Estebán Buala Bokamba, ograniczali się z kolei do mniej lub bardziej odtwórczego imitowania wzorców literatury hiszpańskiej, uznawanej za artystyczny ideał, obowiązkowy i jedyny punkt literackiego i ideologicznego odniesienia. Także dla autorów dwóch pierwszych powieści gwinejskich: Leoncia Evity Enoya z 1953 r.²³ i Daniela Jonesa Mathamy z 1962²⁴, wychowanych w

²³ L. Evita Enoy. *Cuando los combes luchaban*, Idea, Madryt 1953.

²⁴ D. Jones Mathama. *Una lanza por el boabí*, Tipografía Casals S.A., Barcelona 1962.

ramach hiszpańskiego systemu edukacyjnego, jedynymi dostępnymi wzorcami literackimi były utwory pisarzy hiszpańskich, stanowiące obiekt szkolnych analiz i ukierunkowanych ideologicznie interpretacji. Skolonizowani Gwinejczycy byli poddani zideologizowanej retoryce kolonialnej i odwzorowywali ją na kartach własnych utworów literackich. Naśladownictwo jest również widoczne w warstwie estetycznej i formalnej. Jeśli nie weźmie się pod uwagę tego pierwszego, i przez długi okres jedyne, hiszpańskiego wzorca dla debiutujących pisarzy afrykańskich, nie sposób zrozumieć procesu kształtowania się literatury gwinejskiej. Z tego powodu poddaję analizie wpływ, jaki na pierwsze teksty pisane przez Gwinejczyków wywarła literatura hiszpańska. Analizuję go w wymiarze ideologicznym, dyskursywnym i formalnym. Szczególnie interesuje mnie hiszpańska literatura poświęcona Afryce, gdyż najpełniej ukazuje ona „zorientalizowaną” wizję kontynentu i jego mieszkańców, postrzeganych w kolonialnym kontekście jako „Innych”. Analiza tekstów potwierdza słuszność tezy R. Jacksona, iż od momentu, w którym czarny Afrykanin pojawia się w literaturze hiszpańskiej (XIII wiek), aż po wiek XIX i XX, Hiszpanie uczynili z niego: „literacką zabawkę, orfickiego błazna, idiotę bijącego w *bongo*, bezmyślnie wyśpiewującego i wytańcowującego swą drogę przez wieki, i przez cały czas mówiącego »łamanym językiem«”²⁵. W literaturze hiszpańskiej poświęconej Afryce C. González Echegaray wyróżnił cztery kategorie tekstów²⁶: 1) literaturę podróżniczą, 2) powieść-pretekst, 3) powieść „właściwą” oraz 4) literaturę misjonarską. Korzystając z tego podziału, analizuję sposób, w jaki hiszpańscy pisarze odzwierciedlali ideologię kolonialną i na ile wytworzone przez nich Foucaultowskie „formacje dyskursywne” zostały następnie przejęte, świadomie lub nie, przez wzorujących się na nich pierwszych Gwinejczyków piszących po hiszpańsku. Przeprowadzona przeze mnie analiza tekstów autorów gwinejskich, pozwala stwierdzić, że w okresie kolonialnym nie można mówić o istnieniu literatury narodowej ani o próbie kształtowania tożsamości narodowej poprzez literaturę. Tą konkluzją kończę trzeci rozdział rozprawy i przechodzę do kolejnej jej części, w której badam teksty gwinejskiej literatury postkolonialnej.

Sytuacja ideologicznego i dyskursywnego podporządkowania Gwinejczyków ideologii imperialnej i hiszpańskim wzorcom literackim uległa zmianie w okresie postkolonialnym, choć nie stało się to bezpośrednio po proklamacji niepodległości w 1968 roku. Pierwsze lata niepodległego bytu Gwinei Równikowej są określane jako okres „lat ciszy” (*años de*

²⁵ R. L. Jackson. *Postać Czarnego w literaturze latynoamerykańskiej*, tłum. M. Chmielewska-Szljajfer, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1985.

²⁶ C. González Echegaray. *El África Ecuatorial española a través de la novela y poesía actuales*, “Archivos del Instituto de Estudios Africanos”, t. 70, 1964, s. 67–107.

RS
10

silencio). Represje stosowane przez pierwszego prezydenta kraju Francisca Macíasę, wymierzone głównie w przedstawicieli inteligencji, a także wydany przez niego zakaz używania języka hiszpańskiego, doprowadziły do głębokiego kryzysu społecznego, tożsamościowego i kulturowego. Represje te poskutkowały również narodzinami zjawiska masowego uchodźstwa politycznego. Na obczyźnie, głównie w Hiszpanii, zaczęły powstawać pierwsze postkolonialne utwory literackie tworzone przez uchodźczych pisarzy. Wyrosły one z koncepcji „jedności pomimo przeciwieństw”, zrodzonej jako konsekwencja autorytarnych rządów Macíasę. Wobec traumatycznego doświadczenia dyktatury i rozproszenia Gwinejczyków w transterytorialnej diasporze, gwinejscy intelektualiści zaczęli analizować doświadczenia historyczne, które stały się udziałem tysięcy Gwinejczyków, niezależnie od ich pochodzenia etnicznego. To właśnie ponadetniczne, wspólne doświadczenia cierpień, które naznaczyły historię Gwinei Równikowej mogą stanowić, wedle elity intelektualnej kraju, podstawę do budowania tożsamości narodowej. Najważniejszymi spośród tych wspólnych doświadczeń cierpienia, które kształtują zbiorową pamięć i, w konsekwencji, tożsamość Gwinejczyków były: kolonizacje, zwłaszcza hiszpańska, doświadczenie niewolnictwa i transatlantyckiego handlu „żywym towarem” oraz postkolonialne dyktatury Francisco Macíasę (1968–1979) i Teodora Obiangę (od 1979 r.). Równie istotnym doświadczeniem zbiorowym jest, będące konsekwencją dyktatur, tragiczne zjawisko masowego uchodźstwa politycznego i życia na wygnaniu. Czwarty, najobszerniejszy rozdział mojej rozprawy jest poświęcony analizie tych zbiorowych traum oraz sposobów ich obrazowania w literaturze.

Po przedstawieniu teoretycznych rozważań dotyczących roli pamięci zbiorowej w kształtowaniu tożsamości narodowej oraz literackiego dyskursu traumy, poddaję analizie utwory literackie odzwierciedlające bolesne doświadczenia Gwinejczyków. W tej części książki analizuję opowiadania, powieści oraz poezję, takich twórców, jak: María Nsué Angüe, Donato Ndongo Bidyogo, Juan Balboa Boneke, Francisco Zamora Lobocho oraz Maximiliano Ncogo Esono. Uważna lektura utworów poetyckich i prozatorskich wymienionych pisarzy pozwala na potwierdzenie prawdziwości tezy, iż ważnym elementem ponadetnicznej więzi, jaką poprzez dzieła literackie próbują tworzyć gwinejscy pisarze, jest pamięć zbiorowa Gwinejczyków. Literatura jest jej swoistym depozytariuszem lub, jak woli Maurice Halbwachs, „figurą pamięci”²⁷. Pisarze, zachowując zranioną – na skutek historycznych przemileczeń i politycznych manipulacji – pamięć o wspólnym cierpieniu, kształtują

²⁷ M. Halbwachs. *Społeczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, PWN, Warszawa 2008.

specyficzną „kulturę rany” (*wound culture*) w ujęciu M. Seltzera²⁸, z której wyrasta wspólnota o charakterze narodowym. Takie postrzeganie literatury przez gwinejskich pisarzy przypomina jej rozumienie przez Pierre’a Nory jako metaforycznego „miejsca pamięci”²⁹, w którym można „przechowywać” pamięć o wspólnym cierpieniu i przekazywać ją kolejnym pokoleniom Gwinejczyków. Zadanie to spoczywa na barkach transterytorialnej diaspory, z której część stanowi elita intelektualna. Prowadzi ona polityczną oraz artystyczną działalność opozycyjną względem gwinejskiego reżimu. O artystycznej i performatywnej działalności gwinejskiego artysty plastyka, Ramóna Esono Ebalé, piszę w jednym z podrozdziałów omawianego rozdziału rozprawy.

Pomimo rozproszenia w transnarodowej diasporze, pomimo podzielenia tego, co M’baré Ngom nazwał „geografią narodową”³⁰, Gwinejczycy pozostający na uchodźstwie są scaleni poprzez poczucie posiadania wspólnego celu, jakim jest doprowadzenie do zakończenia dyktatury w Gwinei Równikowej i rozpoczęcie w kraju przemian demokratycznych. Wspólny cel, wspólny przeciwnik i podzielany ból uchodźstwa jednoczą wspólnotę gwinejskich wygnańców. O historii kształtowania się diaspory gwinejskiej, jej roli i rodzącym się etosie traktuje ostatnia część omawianego rozdziału dysertacji.

Ostatni, piąty rozdział rozprawy jest poświęcony przedstawieniu trzech koncepcji kulturowych i ideologicznych wypracowywanych obecnie przez diasporyczną elitę intelektualną: *hispanidad*, *africanidad* i *afro-hispanidad*, postrzeganych jako swoiste antidotum na zapaść kulturową, polityczną, społeczną i tożsamościową, spowodowaną przez autorytarne rządy postkolonialne. Interesuje mnie funkcjonowanie wymienionych koncepcji w kulturowym pejzażu Gwinei Równikowej, zwłaszcza w literaturze postkolonialnej oraz ich realny wpływ na kształtowanie tożsamościowych ram identyfikacyjnych przez współczesnych obywateli kraju. Możliwość istnienia w szeroko pojętym hiszpańskojęzycznym kręgu kulturowym oraz twórczego w nim uczestnictwa poprzez współtworzenie jego horyzontów, zrodzone jako pozytywne następstwo niechlubnego wszakże kolonialnego „spotkania” sytuuje według gwinejskich intelektualistów ich kraj na mapie szerszego projektu kulturowo-tożsamościowego, którego ramy wyznacza pierwszy z wymienionych projektów – projekt *hispanidad*. Jest on rozumiany jako kulturowo-językowa wspólnota cywilizacyjna krajów hiszpańskojęzycznych. Łączy się on z koncepcją *africanidad* (afrykańskości), której

²⁸ M. Seltzer. *Wound Culture: Trauma in the Pathological Public Sphere*, „October” 1997, nr 80, s. 3–26.

²⁹ P. Nora. *Czas pamięci*, tłum. W. Dłuski, „ResPublica Nowa”, 7, 2001, nr 7, s. 37–43.

³⁰ C. Akassi Animán; J. Bolekia Boleká; V. Lavou-Zoungbo; F. M’baré Ngom; L.W. Miampika. *Sobre africanidad, Afro-hispanidad, Ecuatoguineidad: poéticas, agencias y prácticas discursivas*, grudzień 2012, <http://sitedugrenal.e-monsite.com/pages/page-7.html> [10.05. 2017].

komponenty szczegółowo omawiam w kolejnych podrozdziałach, zatytułowanych kolejno: 1. „Moc ustnych opowieści – między mitem a historią”; 2. „Wierzenia religijne. Ich wpływ na wspólnotowość i sposób postrzegania rzeczywistości”; 3. „Rdzenne formy organizacji społecznej i politycznej”; 4. „Rodzime manifestacje kulturowe jako wyznacznik tożsamości Bantu”.

Połączenie koncepcji *hispanidad* z *africanidad* tworzy zręby specyficznego projektu *afro-hispanidad* (afro-hiszpańskości), stanowiącego o dialogicznym wymiarze nowej tożsamości gwinejskiej. Afro-hiszpańskość staje się tym samym podstawą konstruowania projektu „gwinejskości”. Wyrasta ona zarówno z hiszpańskiego dziedzictwa kulturowego, jak i z uwspółcześnionego mitu o jedności ludów Bantu, interpretowanego w myśl zasady: „jedność w różnorodności”. Gwinejczycy uważają, że o swoistości ich kraju decydują zarówno kulturowe skutki kolonizacji hiszpańskiej, jak i wartości rodzimych kultur etnicznych. Dlatego zachęcają współrodaków do kształtowania symbolicznej wspólnoty wyobrażonej, ukształtowanej przez złożone, hybrydyczne dziedzictwo historyczne i kulturowe. Chociaż składa się na nie w dużej mierze trudne doświadczenie kolonializmu, afrykańscy intelektualiści nie koncentrują się już na opozycji wynikającej ze spolaryzowanego obrazu – kolonizator i skolonizowany. Nie zapominając o negatywnych skutkach kolonizacji, podkreślają także wartościowe elementy kulturowej spuścizny kolonialnej, które, wzbogacone o rodzime elementy, można włączyć do nowych, postkolonialnych projektów tożsamościowych. W ten sposób, w przypadku Gwinei Równikowej, wspólnota narodowa rzeczywiście może kształtować się na pograniczu różnych kultur, w symbolicznym dialogu między koncepcjami *hispanidad* i *africanidad*. Nie zawsze zaistnieje harmonijne połączenie, nie zawsze będzie ono możliwe czy konieczne. Dla intelektualistów z Gwinei Równikowej nadrzędną wartością jest jednak podjęcie dialogu i refleksji nad dwuczłonową, hybrydyczną gwinejską tożsamością narodową.

Swoistą artystyczną przestrzenią realizacji afro-hiszpańskiego projektu narodotwórczego stała się postkolonialna literatura gwinejska. Omawiam ją pod tym kątem w piątym rozdziale dysertacji. Koncentruję się zwłaszcza na łączeniu pisarstwa w języku europejskim z tradycją oratory – emblematyczne są pod tym względem poezja Justa Bolekii Boleká oraz powieściopisarstwo Marfi Nsué Angüé, a także prozatorskie i poetyckie utwory m.in. Ciriaca Bokesy, Bueriberiego Bokesy, Juliána Bibanga Oyee, Secundina Oyono, czy Anacleta de Mibuy. Gwinejska literatura postkolonialna zanurzona jest w dwóch odmiennych tradycjach. Pierwsza z nich, negroafrykańska i niepiśmienna, ma swoje korzenie w tradycjach kulturowych ludów Bantu. Wywodząca się z oralności, posługuje się jej narzędziami i

środkami wyrazu,. Druga, europejska i narzucona, zasadza się na piśmienności i jej regulach. Snując refleksję nad hybrydycznym charakterem literatury gwinejskiej, Donato Ndongo Bidyogo za najważniejszy element hispanistyczny uznaje użycie języka kastylijskiego, choć zauważa, że w tekstach pisanych w Gwinei w języku dawnego kolonizatora występują również *guineanismos* (gwineizmy), czyli słowa pochodzące z rodzimych języków afrykańskich, a także kubanizmy, które nadają im specyficzny koloryt. Unikalny charakter literatury gwinejskiej jest tworzony nie tylko na poziomie leksykalnym, ale poprzez różnorodne próby przeniesienia cech oratury do tekstów pisanych w języku hiszpańskim. Pierwsze teksty tej literatury były przede wszystkim zapisem legend, kosmogonicznych opowieści, eposów i mitów, które do dzisiaj kształtują wśród Gwinejczyków poczucie przynależności do konkretnej wspólnoty. Dlatego także teksty literatury postkolonialnej nawiązują do dawnych opowieści i przekazują kolejnym pokoleniom mądrość przodków. Nie ograniczają się już jednak tylko do roli „przekaznika” dawnych tradycji, jak działo się to w epoce kolonialnej. Współcześni pisarze utrwalają w piśmie także nowe, wciąż powstające w Afryce opowieści ustne. Korzystają z estetyki oratury w utworach pozbawionych już zarówno tradycyjnej treści, jak i struktury formalnej. Wykorzystują jedynie formy typowe dla oratury w postmodernistycznej prozie i poezji współczesnej. Manifestują się one poprzez: narracyjność i dialogiczność utworów, w których podmiot liryczny lub narrator zwracają się bezpośrednio do odbiorcy wpisanego w tekst. Ustny charakter gwinejskiej literatury pisanej jest dodatkowo wzmocniony przez melodyjność języków bantu, przenikającą do tekstów tworzonych w języku hiszpańskim poprzez stosowanie przez poetów rozbudowanej metaforyki, opisowości i specyficznej stylistyki. Oralność objawia się także w częstym odwoływaniu się do świata tradycyjnych wierzeń oraz hierarchii wartości przodków i stosowaniu specyficznej symboliki. Wyrasta ona z afrykańskiego animizmu. Typowe dla oralności jest również poczucie odpowiedzialności za wypowiedziane słowo, uznawane za „pomost między myślą a czynem”. Wskazuje to na przypisanie słowu mocy odmieniania rzeczywistości. Przekonanie takie przeniknęło do afrykańskiej literatury pisanej w tym sensie, że nadało jej wartość etyczną i społeczną. Fakt ten zaświadcza o istnieniu duchowej i ponadczasowej więzi, jaką współcześni pisarze afrykańscy, tworzący w językach europejskich, czują z griotami. Postkolonialni pisarze poruszają w swojej twórczości ważne, aktualne tematy społeczne i polityczne. W ten sposób, literatura staje się dla nich narzędziem budzenia świadomości narodowej i patriotycznej. Literatura spełnia zatem zadania prozy i poezji tyrtejskich i jako taka jest tworzona przez zaangażowanych społecznie i politycznie pisarzy, których celem jest ukształtowanie świadomych kulturowo i politycznie obywateli. Do

realizacji tego celu, pisarze wykorzystują różne estetyki i prądy literackie, korzystając zarówno z propozycji afrykańskich (np. poprzez opisane nawiązania do oratory), jak zachodnich (np. poprzez wprowadzenie do literatury afrykańskiej nieuprawianego wcześniej w Afryce gatunku powieści oraz przez stosowanie estetyki postmodernistycznej). W tym sensie „dziedziczny” aspekt postkolonialnej literatury gwinejskiej jest podwójny: nie tylko afrykański, ale także europejski. Dopiero połączenie obu tych dziedzictw stanowi, według gwinejskich twórców, o specyfice gwinejskiej poezji i prozy. W mojej dysertacji wykazuję, że z całą pewnością tym, co w najwyższym stopniu odróżnia literaturę postkolonialną od literatury tworzonej przez Gwinejczyków w epoce kolonialnej, jest pozytywna ocena rodzimego dziedzictwa afrykańskiego. Jest ono przedstawiane jako pożądany, integralny i konieczny element nowej, hybrydycznej tożsamości narodowej. Taka interpretacja rodzimego dziedzictwa kulturowego to również swoiste odwrócenie ideologii kolonialnej, której była podporządkowana literatura tworzona przed proklamacją niepodległości. Snując refleksję nad tym aspektem współczesnej literatury gwinejskiej, Jorge Salvo doszedł do wniosku, że najważniejszym celem, jaki wyznaczyli sobie jej twórcy, jest przywrócenie literaturze „afrykańskości” w wymiarze nie tylko estetycznym (*via* wprowadzanie elementów oratory), ale przede wszystkim ideologicznym. W takim ujęciu literatura postkolonialna jest, według badacza, bardziej afro-hispańska niż hispanoafrykańska.

Reasumując, na podstawie przeanalizowanych w pierwszej części książki teorii narodu, nacjonalizmu i tożsamości narodowej, ich implementacji i rodzimych koncepcji w Afryce oraz użycia ich jako perspektywy do analizy tekstów literackich w drugiej części rozprawy (przede wszystkim w ujęciu badań postkolonialnych) stwierdzam, że gwinejscy intelektualiści, dążąc do realizacji swoich ideologicznych konstrukcji nacjonalistycznych, pragną zastąpić model Ernesta Gellnera, wedle którego „nacjonalizm stwarza narody, a nie na odwrót”, koncepcją, której najbliższą jest do wspólnoty wyobrażonej Benedicta Andersona, wzbogaconej o ujęcie polskich socjologów: Antoniny Kłoskowskiej i Floriana Znanieckiego oraz afrykańskich filozofów, takich jak Kwame Gyekye z Ghany. Traktują oni naród jako zbiorowość, którą określa uświadomiona swoistość i odrębność kultury. Naród jest zatem dla nich przede wszystkim wspólnotą kulturową. Chociaż Gellner, Anderson, Kłoskowska, Znaniecki czy Gyekye zgadzają się co do konstruktywistycznego, a nie naturalnego charakteru narodów, to inaczej postrzegają ich esencję. Podczas gdy dla Gellnera naród to wspólnota sfabrykowana i wymyślona, dla Andersona, Kłoskowskiej, Znanieckiego i Gyekye jest on przede wszystkim wspólnotą kulturową, konstruowaną wokół podzielanych przez jej członków wartości. To właśnie uświadomienie Gwinejczykom swoistości i odrębności

własnej kultury, tworzonej w oparciu o dialogiczny projekt afro-hiszpańskości i interpretowanej jako kultura narodowa, a nie tylko jako zbiór kultur etnicznych, przy równoczesnym braku umniejszania znaczenia tych ostatnich, jest dowodem na to, że główne zadanie, jakie stawiają przed sobą elity intelektualne kraju, ma charakter narodotwórczy.

Bibliografia:

Akassi Animán, Clément; Bolekia Boleká, Justo; Lavou-Zoungbo, Victorien; M'baré Ngom, Faye; Miampika, Landry-Wilfrid. *Sobre africanidad, Afro -hispanidad, Ecuatoguineidad: poéticas, agencias y prácticas discursivas*, grudzień 2012, <http://sitedugrenal.e-monsite.com/pages/page-7.html> [10.05.2017].

Álvarez Méndez, Natalia. *Palabras desencadenadas. Aproximación a la teoría literaria postcolonial y a la escritura hispano-negroafricana*, Prensas Universitarias de Zaragoza, Zaragoza 2010.

Anderson, Benedict. *Wspólnoty wyobrażone: rozważania o źródłach i o rozprzestrzenianiu się nacjonalizmów*, tłum. S. Amsterdamski, Znak, Kraków 1997.

Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Postcolonial Literatures*, Routledge, Londyn 1989.

Connor, Walker. *A nation is a nation, is a state, is an ethnic group is a...*, „Ethnic and Racial Studies”, 1,4, 1978, s. 377–400.

Connor, Walter. *Ethnonationalism*, Princeton University Press, Princeton 1994.

Cusack, Igor. *Hispanic and Bantu Inheritance, Trauma, Dispersal and Return: Some Contributions to a Sense of National Identity in Equatorial Guinea*, „Nations and Nationalism”, 5, 2, kwietnia 1999, s. 207–236.

De Sousa Santos, Boaventura. *Conocer desde el Sur: para una cultura política emancipatoria*, Editorial Universidad Bolivariana, Santiago 2008.

De Sousa Santos, Boaventura. *Refundación del Estado en América Latina. Perspectivas desde una epistemología del Sur*, Instituto Internacional de Derecho y Sociedad, Lima 2010.

Emerson, Rupert. *Nationalism and Political Development*, „Journal of Politics” 1960, nr 22, s. 3–28.

Evita Enoy, Leoncio. *Cuando los combes luchaban*, Idea, Madryt 1953.

Geertz, Clifford. *Interpretacja kultur: wybrane eseje*, tłum. M.M. Piechaczek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.

Geertz, Clifford. *The integrative revolution: primordial sentiments and civil politics in the new states*, [w:] *Old Societies and New States*, red. C. Geertz, The Free Press of Glencoe, Londyn 1963, s. 105–157.

Gellner, Ernest. *Narody i nacjonalizm*, tłum. T. Hołówka, Difin SA, Poznań 2009.

Gellner, Ernest. *Thought and Change. The Nature of Human Society*, Weidenfeld & Nicolson, Londyn 1964.

González Echegaray, Carlos. *El África Ecuatorial española a través de la novela y poesía actuales*, „Archivos del Instituto de Estudios Africanos”, t. 70, 1964, s. 67–107.

Gyekye, Kwame. *Tradition and Modernity: Philosophical Reflections on the African Experience*, Oxford University Press, Oxford 1997.

Halbwachs, Maurice. *Spoleczne ramy pamięci*, tłum. M. Król, PWN, Warszawa 2008.

Hobsbawm, Eric. *Narody i nacjonalizm po 1780 roku*, tłum. J. Maciejczyk, M. Starnawski, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

Hobsbawm, Eric; Ranger, Terence. *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Jackson, Richard L. *Postać Czarnego w literaturze latynoamerykańskiej*, tłum. M. Chmielewska-Szlajfer, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1985.

Jones Mathama, David. *Una lanza por el boabí*, Tipografía Casals S.A., Barcelona 1962.

Kłoskowska, Antonina. *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 1996.

Kłoskowska, Antonina. *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 131–141.

Lewis, Marvin A. *An Introduction to the Literature of Equatorial Guinea: Between Colonialism and Dictatorship*, University of Missouri, Columbia 2007.

Menkiti, Ifeanyi A. *On the Normative Conception of a Person*, [w:] *A Companion to African Philosophy*, red. K. Wiredu, Blackwell Publishers, Oxford 2004, s. 324–331.

Menkiti, Ifeanyi A. *Person and Community in African Traditional Thought*, [w:] *African Philosophy: An Introduction*, red. R. A. Wright, University Press of America, Lanham 1984, s. 183–197.

Menkiti, Ifeanyi A. *Philosophy and the State in Africa: Some Rawlsian Considerations*, „Philosophia Africana”, 5, 2, sierpień 2002, s. 35–51.

Menkiti, Ifeanyi A. *Physical and metaphysical understanding: Nature, agency, and causation in African traditional Thought*, [w:] *African Philosophy: New and Traditional Perspectives*, red. L. M. Brown, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 107–135.

Meredith, Martin. *Historia współczesnej Afryki: pół wieku niepodległości*, tłum. S. Piłaszewicz, Dialog, Warszawa 2011.

Nora, Pierre. *Czas pamięci*, tłum. W. Dhuski, „ResPublica Nowa”, 7, 2001, nr 7, s. 37–43.

Onomo-Abena, Sosthène; Otabela Mewolo, Joseph Désiré. *Entre estética y compromiso: la obra de Donato Ndongo Bidyogo*, UNED, Madryt 2008.

Seltzer, Mark. *Wound Culture: Trauma in the Pathological Public Sphere*, „October” 1997, nr 80, s. 3–26.

Shils, Edward. *Primordial, personal, sacred and civil ties*, „British Journal of Sociology”, 8 (1957), s. 130–142.

Smith, Adam. *Etniczne źródła narodów*, tłum. M. Głowacka-Grajper, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Smith, Adam. *Kulturowe podstawy narodów*, tłum. W. Usakiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Smith, Adam. *Nacjonalizm. Teoria, ideologia, historia*, tłum. E. Chomicka, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2007.

Smith, Adam. *Nationalism and Modernism*, Routledge, Londyn 1998.

Smith, Adam. *National Identity*, Penguin, Londyn 1991.

Smith, Adam. *Theories of Nationalism*, Duckworth, Londyn 1983.

Trzciniński, Krzysztof. *Demokratyzacja w Afryce Subsaharyjskiej: perspektywa zachodnioafrykańskiej myśli politycznej*, ASPRA-JR, Warszawa 2013.

Vorbrich, Ryszard. *Plemienna i postplemienna Afryka. Koncepcje i postaci wspólnoty w dawnej i współczesnej Afryce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.

Wiredu, Kwasi. *Cultural Universals and Particulars: An African Perspective*, Indiana University Press, Bloomington 1996.

Wiredu, Kwasi. *Philosophy and an African Culture*, Cambridge University Press, Cambridge 1980.

Wiredu, Kwasi. *Society and Democracy in Africa*, [w:] *Explorations in African Political Thought. Identity, Community, Ethics*, red. T. Kirosn, Routledge, Nowy Jork/Londyn 2001, s. 171–184.

Znaniecki, Florian. *Socjologia wychowania*, t. I: *Wychowujące społeczeństwo*, PWN, Warszawa 1973 (przedruk wydania z roku 1928), s. 235–378.

Znaniecki, Florian. *Upadek cywilizacji zachodniej. Szkic z pogranicza filozofii, kultury i socjologii*, Wydawnictwo Komitetu Obrony Narodowej, Poznań/Warszawa 1921.

Znaniecki, Florian. *Współczesne narody. Socjologiczne studium ewolucji narodów*, z wyd. amerykańskiego z 1952 r., tłum. Z. Dulczewski, PWN, Warszawa 1990.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych (artystycznych)

Głównymi tematami naukowo-badawczymi, nad którymi pracuję, są literackie projekcje przemian tożsamościowych, jakie zachodzą w postkolonialnej Afryce języka portugalskiego i hiszpańskiego na różnych płaszczyznach: kulturowej, społecznej, genderowej oraz narodowościowej. Pragnę podkreślić, iż o ile w Polsce są prowadzone badania nad literaturami afrykańskimi tworzonymi w językach rodzimych (hausa, suahili, amharski, afrikaans) oraz w językach europejskich (angielski i francuski), o tyle moje badania literatur afrykańskich tworzonych w językach iberyjskich wypełniają istotną lukę wobec szczątkowych i fragmentarycznych publikacji dotyczących tych literatur. Za mój istotny wkład w badania nad tymi literaturami uznaję również fakt zainicjowania zajęć dydaktycznych im poświęconych dla Studentów Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie.

Złożonym i wielowymiarowym zagadnieniom tożsamościowym problematyzowanym w literaturach języka portugalskiego i hiszpańskiego poświęciłam badania, które prowadzę od chwili rozpoczęcia studiów doktoranckich w 2004 roku i które kontynuuję od uzyskania tytułu doktora nauk humanistycznych w roku 2008. W prowadzonych przeze mnie badaniach korzystam z metodologii, czy raczej z metodologicznej perspektywy badawczej, studiów postkolonialnych oraz transkolonialnych. Wyniki moich badań publikuję w formie monografii i artykułów naukowych oraz prezentuję je na zagranicznych, międzynarodowych oraz polskich konferencjach naukowych. Pragnę podkreślić, że byłam inicjatorką organizacji trzech ogólnopolskich konferencji naukowych z udziałem zaproszonych afrykańskich intelektualistów i pisarzy (w roku 2010, 2013 oraz 2016), których celem było podjęcie refleksji nad aktualnymi tendencjami zachodzącymi we współczesnych literaturach afrykańskich, które odzwierciedlają dynamiczne przemiany tożsamościowe zachodzące w postkolonialnej Afryce. Będąc aktywnym członkiem Polskiego Towarzystwa Afrykanistycznego oraz sekretarzem redakcji pisma naukowego tego stowarzyszenia „Afryka” mam możliwość nieustannego pogłębiania mojej wiedzy afrykanistycznej. Udział w międzynarodowych konferencjach afrykanistycznych, regularne kwerendy biblioteczne w międzynarodowych ośrodkach uniwersyteckich i badawczych oraz odbyte staże badawcze w krajach afrykańskich zapewniają mi z kolei dostęp do aktualnych światowych badań afrykanistycznych oraz ułatwiają zrozumienie afrykańskiej perspektywy w analizowaniu afrykańskich problemów, odzwierciedlanych przez afrykańskich pisarzy w tworzonej przez nich literaturze. Uznaję to za niezbędne przy prowadzeniu badań, których się podejmuję. Ujmuję je w dwa główne bloki tematyczno-problemowe, które poniżej prezentuję:

5.1. Przemiany afrykańskiej tożsamości kulturowej i narodowej w literaturach Afryki Portugalsko- i Hiszpańskojęzycznej

Skomplikowane i wielokierunkowe procesy przemian zachodzące w społecznościach rozdartych między wymogami rodzimej afrykańskiej tradycji a nowymi, postkolonialnymi i narzuconymi propozycjami modeli życia wspólnotowego, politycznego i rodzinnego oraz naznaczonych doświadczeniem rozlicznych transgresji kulturowych, społecznych i językowych są odzwierciedlane przez pisarzy afrykańskich we współczesnych utworach literackich. Analizie tych przemian i ich literackich projekcji w literaturach afrykańskich tworzonych w dwóch głównych językach iberyjskich (po portugalsku i po kastylijsku) poświęciłam artykuły naukowe opublikowane w Polsce i zagranicą, monografie wieloautorskie, których byłam redaktorką lub współredaktorką oraz wystąpienia konferencyjne.

W prowadzonych badaniach w szczególny sposób interesują mnie kwestie budowania poprzez literaturę afrykańskiej transkulturowej i hybrydycznej tożsamości postkolonialnej, która jest oparta na dialogicznym, afro-portugalskim lub afro-hiszpańskim projekcie tożsamościowym. Badam głównie literaturę Angoli i Mozambiku ze względu na reprezentacyjność i liczebność tekstów oraz ze względu na fakt, że pozostałe literatury afrykańskie dawnych kolonii luzytańskich – Gwinei Bissau, Wysp Zielonego Przylądka, a także Wyspy Świętego Tomasza i Książęcej są tworzone głównie w językach kreolskich) oraz jedynej dawnej kolonii Hiszpanii – Gwinei Równikowej. W postkolonialnych państwach, w których dopiero obecnie tworzą się narody, pierwsi intelektualiści afrykańscy byli zasymilowanymi kulturowo Afrykanami, którzy otrzymali zachodnie wykształcenie w ramach portugalskiego i hiszpańskiego systemu edukacji. Chociaż systemy te były odmienne, a w koloniach portugalskich pierwsi przedstawiciele elity intelektualnej uformowali antykolonialne, świadome narodowo środowisko tzw. nowych, anty-portugalskich intelektualistów jeszcze w czasach kolonii (przed 1975 r.), co nie miało miejsca w Gwinei Hiszpańskiej (do 1968 r.), to postkolonialny problem zasadzający się na konieczności określenia nowych ram tożsamościowych po proklamacjach niepodległości w nowych, zdekolonizowanych i postkolonialnych państwach był jednakowy. Rozliczenie się z kolonializmem było o wiele trudniejsze w koloniach portugalskich na skutek toczących się tam wieloletnich i krwawych wojen kolonialnych (w Angoli w latach 1961-1974, w Gwinei Bissau i na Wyspach Zielonego Przylądka w latach 1963-1974 oraz w Mozambiku w latach

1964-1974). Nie doświadczyła tego Gwinea Równikowa, która wynegocjowała swoją niepodległość w 1968 roku. Zarówno jednak dawne kolonie portugalskie, jak i kolonia hiszpańska wybrały jako języki urzędowe europejskie języki iberyjskie byłych kolonizatorów. Fakt ten ma dalekosiężne konsekwencje nie tylko polityczne, ale przede wszystkim kulturowe i tożsamościowe. Pisarze afrykańscy tworzący w językach europejskich literaturę, która wyraża afrykańskie *imaginarium* naznaczone jednak dziedzictwem kultury portugalskiej oraz hiszpańskiej, stoją przed trudnym zadaniem skonstruowania nie tylko oryginalnych projektów literackich, ale przede wszystkim oddania w literaturze transkulturowej i hybrydycznej rzeczywistości swoich krajów, których mieszkańcy poszukują własnej tożsamości kulturowej i narodowej na skrzyżowaniu się różnych propozycji tożsamościowych. Za najbardziej oryginalne należy w tym względzie uznać literackie projekty Mozambijczyków: Mii Couto tworzącego własny, specyficzny idiolekt oraz Pauliny Chiziane, która przenosi oraturę do tekstów pisanych. Międzykulturowy dialog odbywa się jednak nie tylko na poziomie łączenia różnych tradycji literackich, czy na poziomie eksperymentów leksykalno-składniowych i formalno-estetycznych. Pisarze afrykańscy krytycznie pochylają się nad interpretacją wspólnej, często tragicznej portugalsko- i hispano-afrykańskiej historii, odmienną wizją dziejów i odmiennym sposobem opowiadania o nich. Analizie ideologicznych uwarunkowań i dylematów afrykańskich twórców, widocznych w ich literackich projekcjach, poświęciłam artykuły naukowe, których pełny wykaz załączam. Analizuję w nich sposób, w jaki Afrykanie łączą odmienne tradycje literackie (rodzimej oratury z estetyką i formalnymi wymogami piśmiennictwa europejskiego), badam specyficzne uwarunkowania tworzonej przez nich literatury oraz omawiam problematykę ich utworów, bardzo często odzwierciedlającą postkolonialne problemy współczesności. Należą do nich, m.in.: postkolonialne rozchwianie tożsamościowe, dramat wykorzenienia i asymilacji, niemożność pogodzenia różnych postkolonialnych projektów kulturowych i tożsamościowych, dramatyczne zjawisko uchodźstwa ekonomicznego i politycznego we współczesnej Afryce. Efektem moich badań są, m.in. następujące publikacje:

Artykuły:

- *Między kulturą zachodnioeuropejską a rodzimymi tradycjami afrykańskimi – literatura Mozambiku po 1975 roku*, [w:] *W kręgu literatury i kultury iberyjskiej i iberoamerykańskiej. Migracja i transformacja dyskursów – dialog międzykulturowy*, (red.) Urszula Aszyk, Agnieszka Flisek, Łukasz Grützmacher, Karolina Kumor, Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2009, s. 269-287.

- *O legado tradicional africano e as influências ocidentais – a formação da identidade e da moçambicanidade na literatura pós-colonial de Moçambique*, CEA7, Instituto Universitário de Lisboa, Lizbona, 2010.

http://repositorioiul.iscte.pt/bitstream/10071/2322/1/CIEA7_21_ID%C3%80DAZSZMIDT_O%20legado%20tradicional%20african%20e%20as%20influ%C3%Aancias%20ocidentais.pdf

- *Quelle Afrique écrit l'écrivain africain? – les images de l'époque postcoloniale dans la littérature mozambicaine*, [w:] *Changing Images of India and Africa*, (red.) Michel Naumann, Michel Olinga, L'Harmattan, Paryż, 2011, str. 169-179.
- *Wprowadzenie* [w:] *Kalejdoskopisanie. Antologia opowiadań portugalskojęzycznych autorów afrykańskich*, „Dekada Literacka”, 3(246) Rok XXI, 2011, s. 8-17.
- *Realidades irreconciliables – el discurso colonial y postcolonial en «Las tinieblas de tu memoria negra» de Donato Ndongo Bidyogo*, [w:] *Realidades heterogéneas. Reflexiones en torno a la literatura, lengua, historia y cultura ibérica e iberoamericana*, (red.) K. Kumor, E. Waluch-de la Torres, Biblioteka Iberyjska, Warszawa, 2012, s. 65-72.
- *Kolonialna i postkolonialna Gwinea Równikowa w powieściach Donato Ndongo Bidyogo*, [w:] *Współczesne literatury afrykańskie i inne teksty kultury w świetle badań postkolonialnych*, (red.) W. Charchalis, R. Díaz-Szmidt, E. Siwierska, M. Szupejko, ASPRA-JR, Warszawa-Poznań, 2015, s. 215-239. [Załączam książkę]
- *Polawiacze niespełnionych snów – dramatyczne losy afrykańskich imigrantów i uchodźców politycznych w literaturze Gwinei Równikowej*, „Afryka” nr 43, 2016, s. 53-72.
- *Gwinea Równikowa jako symboliczna przestrzeń dialogu. Afrohiszpański projekt tożsamościowy*, [w:] *Od Ameryki Łacińskiej do Gwinei Równikowej. Tożsamość, granice, naród*, (red.) M. Biernacka, Scholar, Warszawa, 2017, s. 155-182.

Redakcja i współredakcja tomów poświęconych analizie zmian zachodzących w społeczeństwach Afryki pod wpływem kolonizacji, a także postkolonialnych meandrów współczesności, naznaczonej konfliktami politycznymi, społecznymi i kulturowymi, czyli szeroko rozumianej zmianie kulturowej:

- *Identidades Reinventadas, Identidades Revisitadas – Transformações dos espaços sociais, políticos e culturais de língua portuguesa*, (redakcja, opracowanie i wstęp) R. Díaz-Szmidt, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, Warszawa, 2012. [Załączam książkę]
- *Kalejdoskop afrykański. Literatury afrykańskie na przełomie XX i XXI wieku*, (redakcja i wstęp) R. Díaz-Szmidt i M. Szupejko, ASPRA-JR, Warszawa, 2012. [Załączam książkę]

- *Współczesne literatury afrykańskie i inne teksty kultury w świetle badań postkolonialnych*, (redakcja i wstęp) W. Charchalis, R. Díaz-Szmidt, E. Siwierska, M. Szupejko, ASPRA-JR, Warszawa, 2015. [Załączam książkę]

Aktualnie w redakcji i opracowaniu znajdują się:

- *Intelektualiści afrykańscy wobec doświadczenia dyktatur*, (redakcja i wstęp) W. Charchalis, R. Díaz-Szmidt, M. Krawczuk, M. Szupejko, ASPRA-JR, Warszawa-Poznań, (wydanie planowane na połowę 2018 r.)
- *Mia Couto – mozambicki szaman słowa*, (redakcja i wstęp) W. Charchalis i R. Díaz-Szmidt, Wydawnictwo UAM, Poznań (wydanie planowane na połowę 2018 r.)

5.2. Tożsamość genderowa Afrykanek w literaturze pięknej

Drugi nurt moich badań stanowi analiza skomplikowanego zagadnienia tworzenia w literaturze portugalsko- i hiszpańskojęzycznej podstaw konstrukcji tożsamości i samoświadomości przez Afrykanki. Zarówno w Angoli, Mozambiku, na Wyspach Zielonego Przylądka, jak i w Gwinei Równikowej stanowią one grupę społeczną, która wbrew konstytucyjnym zapisom nie jest uznawana za pełnowartościowych obywateli. Interesuje mnie sytuacja kobiet w różnych grupach etnicznych wymienionych krajów, ich miejsce i rola w społeczeństwie. Tematyka twórczości angolskich, mozambickich i gwinejskich pisarek dotyczy takich problemów, jak: życie kobiety w systemie poligamii; jej oscylowanie między wymogami tradycyjnej rodziny afrykańskiej a nowym postkolonialnym porządkiem społecznym; stosunek do rytuałów inicjacyjnych, magii i religii katolickiej; piętrzące się przed nią problemy wynikające jedynie z faktu bycia kobietą oraz (nie)komplementarność świata kobiecego i męskiego.

Należy zauważyć, że pisarstwo kobiet zarówno w PALOP-ach (*Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa* – Kraje Afrykańskie Urzędowego Języka Portugalskiego) jak w Gwinei Równikowej jest zjawiskiem stosunkowo młodym. W krajach portugalskojęzycznych, od Konferencji Berlińskiej, a zwłaszcza od lat trzydziestych ubiegłego stulecia, gdy wzmocnił się reżim *Estado Novo* (Nowego Państwa) Salazara i wzrosły represje w koloniach, głównymi tematami literackimi w PALOP-ach stały się kwestie tożsamości, najpierw etnicznej i afrykańskiej, a następnie narodowej, opór wobec kolonizatora, recepcja idei panafrykańskich oraz ruchu *Négritude*, a w końcu walka zbrojna o niepodległość. Wśród „wielkich spraw narodowych”, o które, według męskiej narracji, walczyli jedynie mężczyźni, nie było miejsca na rozważania o sytuacji kobiet ani woli, by wysłuchać ich głosu. Sytuacja zaczęła się zmieniać dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku, dzięki uznaniu międzynarodowemu,

jakie zdobyło kilka wybitnych pisarek PALOP-ów (Ana Paula Tavares z Angoli, Orlanda Amarilis z Wysp Zielonego Przylądka, Paulina Chiziane i Lília Momplé z Mozambiku). W Gwinei Równikowej natomiast Maria Nsue Angüe wydała *Ekomo*, pierwszą postkolonialną powieść gwinejską w 1985 roku. Do dzisiaj jednak w portugalsko- i hiszpańskojęzycznej Afryce literatura jest postrzegana jako „męska sprawa”, a męska narracja dominuje w literackim pejzażu tych krajów. W moich badaniach interesuje mnie możliwość stworzenia poprzez literaturę kobiecej podmiotowości w życiu i w sztuce, jej autoprezentacji w dyskursach artystycznych a także możliwość kobiecej transgresji. Tę ostatnią rozumiem zgodnie z propozycją J. Kozielskiego, który sformułował koncepcję człowieka transgresyjnego, czyli człowieka wielowymiarowego, świadomie podejmującego intencjonalne działania, służące przekroczeniu granic społecznych, kulturowych i symbolicznych. Jako, że afrykańskiej kobiecie w PALOP-ach przyznano miejsce Innego (Innego względem Białych w epoce kolonialnej i Innego względem mężczyzn zarówno w epoce kolonialnej jak postkolonialnej), zdominowano ją i „uciszono”, pytanie badawcze, które formułuję (za Gayatri Spivak), dotyczy tego, czy podporządkowana (w Afryce podwójnie) mogła mówić w przeszłości i czy jest do tego zdolna obecnie? Teza, jaką wysuwam brzmi, iż pisarki afrykańskie języka portugalskiego i hiszpańskiego od najwcześniejszego etapu twórczości próbowały wypracować taką pozycję podmiotu i taki język pojęciowy, które umożliwiłyby im wyrażenie siebie. Śladów tej literackiej, ideowej i symbolicznej transgresji poszukuję w licznych utworach literackich, takich pisarek, jak, m.in: Paulina Chiziane, Maria Nsue Angüe, Raquel Ilonbé, Lília Momplé, Ana Mafalda Leite, Ana Paula Tavares, Maria Celestina Fernandes, Dya Kassembe, Leila dos Anjos, Amélia Dalomba, Kanguimbo Ananás, Ana Branco i Cecília Ndanhakukua.

Za najważniejsze publikacje poświęcone postkolonialnemu (w sensie dyskursu oporu wobec wszelkich form patriarchalnej dominacji) „wywrotowemu” dyskursowi literackiemu kobiet, uznaję:

- *Muthiana orera, onroa vayi? Dokąd idziesz, piękna kobieto? Przemiany tożsamości kobiecej w powieściach mozambickiej pisarki Pauliny Chiziane*, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa, 2010, str. 299.

Monografia stanowiła nie tylko pierwsze w Polsce opracowanie literatury mozambickiej i udaną (według recenzji wydawniczych) próbę wielopłaszczyznowej analizy postaci kobiecych w literaturze Mozambiku, ale także podejmowała refleksję nad złożoną kwestią tożsamości kulturowej współczesnych Mozambijczyków w kraju

naznaczonym problemami społecznymi, ekonomicznymi i politycznymi. Moim celem była analiza procesu kształtowania się w tym kontekście tożsamości kobiet w jej społecznym, psychologicznym i *genderowym* wymiarze. [Załączam książkę]

- *O universo feminino na poesia das mulheres angolanas no início do século XXI*, „Studia Iberystyczne. Almanach portugalskojęzyczny” nr 9, 2010, s. 185-200.
- *Transformações da imagem feminina nas literaturas africanas de língua portuguesa – um olhar pós-colonial para a escrita de mulheres*, [w:] *Identidades Reinventadas, Identidades Revisitadas – Transformações dos espaços sociais, políticos e culturais de língua portuguesa*, (red.) Renata Díaz-Szmidt, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, Warszawa, 2012, s. 315-332. [Załączam książkę]
- *Buntowniczkini z wyboru. Afrykańskie pisarki języka portugalskiego*, „Afryka” nr 35, 2012, s. 73-92.
- *Nurty feminizmu w Afryce*, „Afryka” nr 38, 2013, s. 51-72.
- *As imagens do feminino na obra de Lília Momplé* [w:] *O feminino nas literaturas africanas em língua portuguesa*, (red.) M. Fabio da Silva, CLEPUL, Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa, Lizbona, 2014, s. 181-200.
- *The image of women in the novels of the first generation of Mozambican and Equato-Guinean women writers* [w:] *Current Research in African Studies: Papers in Honour of Mwalimu Eugeniusz Rzewuski*, (red.) I. Kreska-Szlenk I B. Wójtowicz, Elipsa, Warszawa, 2014, s. 82-92.

Renata Díaz-Szmidt